

Відносний характер поділу національних правових систем на правові сім'ї проявляється і у взаємному переплетінні норм, інститутів, правових традицій і культур. Таке переплетіння є природним і об'єктивним, особливо коли різні правові сім'ї відносяться або тяжіють до одного типу цивілізації.

¹ Див.: Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д.Перевалова. – М., 1997; Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 1997; Проблемы общей теории права и государства: Учебн. для вузов / Под ред. проф. В.С. Нерсисянца. – М., 2001.

² Цит. за кн. Проблемы теории государства и права / Под ред. проф. М.Н. Марченко. – М., 2001. – С. 411.

³ Див.: Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов / Под. ред. проф. В.С. Нерсисянца. – М., 2001. – С. 281.

⁴ У вузькому значенні під правовою системою розуміється національне право конкретної держави.

⁵ Нерсисянец В.С. Общая теория права и государства: Учебник для юрид. вузов и факультетов. – М., 2000. – С. 450.

⁶ Див.: Проблемы теории государства и права: Учебное пособие / Под ред. М.Н. Марченко. – М., 2001. – С. 414.

⁷ Советская юридическая энциклопедия. – М., 1980. – С. 1356.

⁸ Див.: Merryman G., Clark D. Comparative law.: Western European and Latin American Systems. – N.Y., 1978. – P.26.

⁹ Див.: Давид Р. Основные правовые системы современности. М., 1998. – С.37.

¹⁰ Див.: Цвайгерт К., Кёйтц Г.Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Т. I–II. – М., 1998.

¹¹ Саидов А.Х. Сравнительное правоведение и юридическая карта мира. – М., 1993.

¹² Див.: Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д.Перевалова. – М., 1997; Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 1997.

¹³ Дробязко С.Г. Право как система и его закономерности // Право и демократия: Сб. научн. трудов. – Минск, 1999. – С.8.

¹⁴ Bogdan M. Comparative law. – Kluwer, 1994. – P. 83.

¹⁵ Див.: Cruz P. Modern Approach to Comporative Law. Boston, 1993. – P. 342.

¹⁶ Див.: Синюков В.Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию. – Саратов, 1994. – С. 171–177.

¹⁷ Див.: Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. – Харьков, 2000. – С. 563–567.

¹⁸ Скакун О.Ф. Названа праця. – С. 567.

Ярош Д.В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права ХІУП, кандидат історичних наук,

доцент

ЗАКОНОДАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

У роки проголошення і розбудови незалежної України до історичного досвіду української революції 1917-1920рр., її державотворчої політики все більше і більше звертаються історики, політологи, представники різних політичних партій і рухів, державні діячі. Особливу цінність для розбудови незалежної України має історичний досвід діяльності Центральної Ради в галузі розвитку народної освіти і культури. Незважаючи на труднощі внутрішнього життя, складність міжнародного становища, Центральна Рада багато зробила цінного і повчального в галузі законодавчого забезпечення та реалізації розвитку народної освіти і культури. Цей досвід і сьогодні вчить, що українська незалежність без достатнього розвитку народної освіти і культури

неможлива. Вона вимагає від державних органів влади до себе не меншої уваги, ніж економіка. Без розвитку народної освіти, духовної культури українська держава не буде сильною і могутньою, не буде мати майбутнього.

Науково-теоретичні засади розвитку освіти і культури були глибоко розроблені і обґрунтовані в працях визначних державних діячів української революції 1917-1920 рр. В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Дорошенка, І.Стешенка, П.Христюка, М.Шаповала та інших.

Так, в збірнику статей і промов “На порозі Нової України”, написаних і проголошених М.Грушевським протягом 1917-1918 рр., розкривається історична неминучість перемоги українського народу в боротьбі за державність і незалежність, окреслюються напрями розвитку всіх сфер життя Нової України, в тому числі культури і освіти. Через всю книгу червоною ниткою проходить ідея українізації школи, підготовки спеціалістів з вищою освітою для всіх сфер життя української держави.

М.Грушевський вважав за необхідне розумно, з великим тактом і терпінням проводити в Україні мовну політику, “не вносячи непотрібного і роздраження, не обгострюючи відносини гвалтовною українізацією, поступаючи розважливо й можливо м’яко в переведенню тих вимог, які дійсно ставляться принципом української державності, становищем української мови як мови державної й т. ін.”¹.

Основні правові напрями в галузі освіти і культури Центральна Рада визначила у відозві до українського народу від 22 березня 1917р. та у резолюції Українського національного конгресу (квітень 1917р.). У цих історичних документах невідкладними завданнями ставилося відродження української мови і школи, створення національних загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів, збільшення кількості українських періодичних видань, культурно-освітніх установ. В кінці червня 1917р. було засновано Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради – уряд, що мав за мету реалізувати завдання, закріплені в I універсалі Центральної Ради. “... Утворення Генерального Секретаріату, - за словами голови Генерального Секретаріату В.Винниченка, - було необхідним шаблоном розвитку... представницького органу. Тому-то інститут Генерального Секретаріату має охоплювати всі потреби українського народу.”²

Генеральний Секретаріат у своєму складі мав спочатку біля 10, а пізніше 14 генеральних секретарів, у тому числі і в справах освіти. Цю посаду з самого початку діяльності уряду займав Іван Стешенко – громадський і політичний діяч, педагог, письменник і літературознавець. Він мав значний досвід педагогічної роботи. Довгий час викладав у середніх та вищих школах Києва. У 1915р. очолював Тетянівську гімназію для біженців. У лютому 1917р. – комісар з учбової частини і товариш голови Ради громадських організацій м.Києва. Влітку – окружний інспектор Київської шкільної округи. Засновник і співголова товариства шкільної освіти. Один із організаторів Української Центральної Ради, очолював її шкільну і редакційну комісію.

26 червня 1917р. на засіданні Центральної Ради була проголошена перша Декларація Генерального Секретаріату, яка визначала компетенцію кожного секретарства. Цим юридичним документом визначалися основні завдання секретарства в справі освіти: “В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з’єднати в своїх руках все керування шкільною освітою, а власне: догляд за переведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукання і приготування учителів для шкіл та поміч в згуртуванні їх у професійні товариства.”³

Цим же документом Генеральний Секретаріат освіти зобов’язаний був призначити в усі губернії і повіти своїх комісарів, які повинні здійснювати керівництво школами, дошкільними і позашкільними закладами освіти та виховання.

28 грудня 1917р. було прийнято Закон “Про скасування шкільних округ”, на основі якого на території Української Народної Республіки скасовувались шкільні округи і створювались тимчасові комісаріати в складі чотирьох українців і трьох представників національних меншостей.⁴

12 жовтня 1917р. Генеральний Секретаріат оприлюднив нову Декларацію, яка уточнювала компетенцію кожного секретарства та всього секретаріату в цілому. В Декларації підкреслювалося, що “на полі народної освіти на протязі цього академічного року може бути вироблений і по змозі здійснений проект нової по змісту і по формі школи на Україні, на підставах демократичних і національних...”⁵

В Декларації проголошувалась необхідність заснування в м.Києві науково-педагогічної академії, народних університетів для підготовки національних педагогічних кадрів, а в містах і селах України - просвітних товариств, народних домів як центрів позашкільної просвітної роботи.

Хотілось би звернути увагу сучасних українських політиків, народних депутатів України на Закон Центральної Ради “Про державну мову”, який був прийнятий в березні 1918р. В ньому підкреслювалося, що “всякого роду написи, вивіски тощо на торговельно-промислових, банкових та подібних закладах і конторах повинно писатися державною українською мовою, окрім інших мов...”⁶

На виконання даного Закону Рада народних міністрів видала циркуляр губернським і повітовим комісарам, в якому підкреслювалося, що “винуваті в невиконанні даного закону будуть усуватися з посад і піддаватися під суд.”⁷

Коментарі тут непотрібні. Думається, що подібного змісту закони і циркуляри потрібно видавати сьогодні проти тих, хто обклеює наші будинки, стадіони, дерева в парках вивісками чужою мовою.

Уже в перші місяці свого існування Центральна Рада заклала основи нової національної школи. Так, 6 квітня 1917р. в Києві відбувся I Всеукраїнський учительський з’їзд, на який з’їхалися близько 500 делегатів з усіх губерній України.

З’їзд звернув увагу на українізацію середньої та вищої школи, підготовку україномовних педагогічних кадрів, створення при Київському університеті і на курсах при шкільних округах кафедр українознавства та української мови.⁸

У вчительських семінаріях, в усіх вищих навчальних закладах вводилось вивчення української мови, української літератури, географії та історії України. В російськомовних школах, а також у школах національних меншостей вводилось обов’язкове вивчення української мови та інших українознавчих предметів.

Для здійснення заходів щодо створення національної системи освіти і виховання підростаючого покоління Учительський з’їзд запропонував Центральній Раді заснувати Головну українську шкільну раду.

А II Всеукраїнський учительський з’їзд, який відбувся 28-30 липня (10-12 серпня) 1917р. в Києві прийняв розгорнуту програму національної системи освіти і виховання молоді.

Так, в резолюції з’їзду було підкреслено: “щоб усі громадяни мали право на безплатну нижчу, середню і вищу освіту з забезпеченням учнів підручниками, одягом, продуктами харчування і т.д.”⁹

Керуючись законами Центральної Ради, рішеннями Генерального Секретаріату було закладено надійний фундамент української національної школи.

Так, протягом березня-серпня 1917р. тільки на Київщині було засновано 18 українських гімназій, на Полтавщині – 16, на Поділлі – 5, а всього було відкрито 53 українські середні школи. Як відмічає український історик – емігрант І.Нагаєвський, “це був дуже успішний початок, він, безсумнівно, свідчить про велику любов українського народу до своєї рідної культури”¹⁰

Влітку 1917 р. у Києві було засновано перший український народний університет. Пізніше подібні навчальні заклади було відкрито в Миколаєві, Одесі, Харкові, а також розроблені проекти і виділені кошти на створення національних університетів у Кам'янці-Подільському і Умані.

Центральна Рада, органи місцевого самоврядування багато сил і енергії віддавали створенню національної системи освіти на селі. Освіта в сільській школі була обов'язковою: щоб усі юнаки і дівчата віком до 15-16 років мали відповідну освіту. У кожній волості чи групі сіл з населенням в 10 тисяч чоловік повинна функціонувати середня школа. Ці школи повинні давати не лише загальну освіту, але й бути кузницею підготовки кадрів для органів місцевої влади, для потреб народного господарства. В них сільська молодь повинна "вчитись жити, працювати і правити державою"¹¹

На жаль, Центральній Раді не вдалося підготувати власну багаточисельну еліту, яка повинна була бути організатором і керівником української держави. Українська національна еліта доби української революції 1917-1920 рр. не була консолідованою і багаточисельною, не мала досвіду державотворчої діяльності. Це потрібно враховувати і сьогодні для нашої молоді незалежної держави, коли українське суспільство знову потребує політичної сили, в основі багаточисельної, консолідованої і науково підготовленої національної еліти, котра поведе його за собою. Історичний досвід Центральної Ради в галузі побудови національної системи освіти має дуже велике як теоретико-пізнавальне, так і практичне значення. І сьогодні ми повинні глибоко аналізувати і враховувати як позитивний досвід, так і допущені помилки, уникати їх у розбудові сучасної України. І завжди пам'ятати, що незалежність нашої України без всебічного розвитку освіти і культури неможлива.

Минуло одинадцять років незалежної України. Наша рідна мова почала відроджуватись. Про це свідчить те, що нині нею щоденно спілкується понад 30 млн. громадян. Статус української мови законодавчо закріплений у ст.10 Конституції України. На основі Конституції України було підготовлено Верховною Радою України Закон "Про розвиток і застосування мов в Україні". Прийнято багато законодавчих актів спрямованих на розвиток народної освіти, але вони часто не виконуються.

Як зазначили Голова парламентського Комітету з питань науки і освіти С.Ніколаєнко, міністр освіти В.Кремень на парламентських слуханнях у жовтні 2002 року, "законодавча освітянська база в основному створена, однак це тільки часткове вирішення проблеми"¹²

Українська держава постійно економить на освіті. Для її потреб у бюджеті повинно бути виділено 10 відсотків від ВВП, а реально маємо близько 4.¹³

Відродження України завжди починалось з села. А що ж відбувається в нашому селі сьогодні? Руїнується його соціальна інфраструктура. Це особливо яскраво видно з даних Держкомстату України. Майже половина із 28,6 тис. сіл вже не мають шкіл, 2/3 дошкільних закладів, 40% клубів і будинків культури.¹⁴ Сільська школа в холоді і бідності. Більше 30 тисяч сільських учителів не мають житла. Станом на 18 січня 2002 року в 12 областях України борг по зарплаті вчителів досяг 63 млн. гривень. Занепад навчальної бази, злиденне становище педагогів змушує їх на проведення страйків, щоб привернути увагу громадськості, органів влади до проблем школи.

"Коли вже учителі змушені виходити на майдани, це знак біди, який завис над суспільством" – заявив з трибуни Верховної Ради Б.Олійник.¹⁵

А взяти таку проблему, як випуск підручників, художньої і наукової літератури, газет і журналів українською мовою. Тут також може пригодитися досвід діяльності Центральної Ради. Так, незважаючи на матеріально-технічні та фінансові труднощі, в Україні відкривалися видавництва: "Товариство шкільної освіти", "Українська школа", "Українське видавництво",

“Вік”, “Сіач”, “Кооперативний союз”, “Дніпросоюз” і т.д. В 1917 р. було видано в Україні 677 назв українських книжок. Загальна кількість друкованих органів, які видавалися в Україні в період Центральної Ради різними політичними партіями та організаціями, сягала близько 350 назв. Так, лише в Києві з березня по грудень 1917р. видавалося 65 газет різних політичних напрямів, в Одесі – 72 газети, в Єлисаветграді – більше 60, на Поділлі – 20.

Крім того, чимало українських видань виходили за межами України. Так, “Звенигородська зоря” підкреслювала, що на травень 1917р. в Росії читач одержував 16 газет та часописів українською мовою.¹⁶

Це було тоді. А що сьогодні?

На одного мешканця України нині випускається близько 1 книжки, тоді як у Російській Федерації – 3-4, у Білорусі – 6-7, у західних країнах – 10-12.¹⁷

Аналізуючи уроки історії, думається, що досвід проведення і здобутки в розвитку української школи і культури в добу Центральної Ради може бути творчо використаний у наш час національного відродження, розбудови незалежної, демократичної української держави.

¹ Грушевський М. На порозі Нової України. – К., 1991. – С.41.

² Винниченко В. Відродження нації. В 3ч. Ч.1. – Київ – Відень, 1920. – С.269.

³ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – К., 2000. С.264.

⁴ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.2. – К., 1997. – С.75.

⁵ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – С.269.

⁶ Там само. – С.271.

⁷ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. Т.2. – С.182.

⁸ Український історичний журнал. – 1997. – №6. – С.81.

⁹ Історія української культури. Збірник матеріалів та документів. – С.267.

¹⁰ Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С.385.

¹¹ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991. – С.151.

¹² Цюпа Н. Бюджетні перегони // Сільські вісті. – 2002. – 18 жовтня.

¹³ Там само.

¹⁴ С. Ніколаєнко Відродження України почнеться з села // Сільські вісті. – 2002. – 19 лютого.

¹⁵ Цюпа Н. Бюджетні перегони // Сільські вісті. – 2002. – 18 жовтня.

¹⁶ Український історичний журнал. – 1999, – № 4. – С.30

¹⁷ Литвин В. На шляху державного самоствердження України // Віче. – 2002. - №9. – С.11.

Савчук Ч.О.,

*доцент кафедри теорії та історії держави
і права ХУІІ, кандидат історичних наук*

ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ОБМЕЖЕННЯ АВТОНОМІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ РОСІЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (XVII ст.)

Протягом XVII-XVIII ст. українському суспільству довелося здолати складний шлях, визначальними віхами на якому були перебування в господарсько-політичній системі Речі Посполитої, спалах національної революції і як результат – утворення власного державного організму – Української держави, поглинення національних суспільно-політичних інституцій Російською монархією. Змінювали одна одну політичні та соціально-економічні моделі. Справді новаційні зрушення відбувалися в культурно-духовній сфері. Проходила трансформація правової свідомості.